

Jan KILIÁN

Krupští bergmistři, horní inspektoři a páni Šternberkové

Abstract: *The bureaucratic apparatus of Krupka in the early Modern Age, a mining town on the foothills of the Ore Mountains, has so far attracted little or superficial attention of professional papers. This is even more true of the Baroque period, when the town was held by the Sternbergs. This paper can not contain a comprehensive presentation of the issue and remains a partial probe into the situation at the turn of the 17th and 18th century and the relations between the community, the aristocrats and their officers on the grounds of disputes in the domains of mining and municipal privileges.*

Key words: 17 century – Krupka – mining officers – the Sternbergs – Johann Friedrich of Nievenheim – Franz Mathes Plattlich

V pozdně středověkých a předbělohorských Čechách držela prim v těžbě důležitého a žádaného kovu – cínu – dvě města, Horní Slavkov¹ a severočeská Krupka, nejstarší z horních lokalit krušnohorského revíru.² Její největší rozkvět spadá do druhé poloviny 15. století, kdy se po neklidném období husitských válek etabluje ve významné hornicko-obchodní středisko s četnými privilegii, mj. právem várečným či právem na pořádání jarmarků, a ve skutečné město s řadou cechů a bohatnoucích obyvatel. Jenomže již další století přineslo pokles výnosnosti zdejších horních děl a naopak nadbytek cínu z Anglie a z amerických dolů. Ačkoli do poloviny 16. století vzniklo v krušnohorském pásmu nemalé množství nových horních měst a městeček, úpadek byl nezastavitelný a nepomohla tu ani snaha císaře Rudolfa II. a jeho úřadů, snažících se zvýšit atraktivitu těchto lokalit povyšováním na královská horní města.³ V Krupce důlní činnost

1 Viz např. Jiří MAJER, *Těžba cínu ve Slavkovském lese v 16. století*, Praha 1969 a Pavel BERAN a kol., *Královské horní město Horní Slavkov*, Sokolov 2001.

2 K historii města Hermann HALLWICH, *Geschichte der Bergstadt Graupen in Böhmen*, Prag 1868; Rudolf BERVIC – Květoslava KOCOURKOVÁ, *Krupka. Půl tisíciletí horního města*, Krupka 1978; Ludomír KOCOURKOVÝ – Květoslava KOCOURKOVÁ – Karel VILÍM, *Krupka z cínu zrozená*, Krupka 2005. Případně též Karel KUČA, *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku III*, Praha 1998, s. 223–230, k nejstarší historii pak August MÜLLER (ed.), *Quellen- und Urkundenbuch des Bezirkes Teplitz-Schönau bis zum Jahre 1500*, Prag 1929 a k nejstarší horní knize Jiří WOLF, *Horní kniha města Krupky z let 1512–1533 (1535)*, Archivní časopis 57, 2007, s. 21–24.

3 Srovnej Jiří MAJER, *Lesní cínové doly na českosaském pomezí v 16. a na počátku 17. století*, Sborník Národního technického muzea, sv. 4, Praha 1965, s. 132–194 a Petr JANČÁREK, *Města českého Krušnohoří v předbělohorské době*, Ústí nad Labem 1971.

za Rudolfovy vlády postupně utichá a místní obyvatelé přecházejí na alternativní způsob obživy. Z někdejšího horního města se tak stává řemeslnicko-zemědělské sídliště. Nikoli ovšem bezvýznamné, jelikož v oblasti nadále patřilo k populačně nejsilnějším lokalitám, zůstalo důležitým tržním centrem, ozdobilo se pozdě renesančními architektonickými skvosty⁴ a někteří z představitelů krupské honorace si ekonomicky a kulturně nezašli s úspěšnými kolegy z mnohem větších královských měst. O to tíže Krupka nesla událost z roku 1616, kdy se císař Matyáš rozhodl město a jeho majetek věnovat Adamovi ze Šternberka.

Bechyňský a odnedávna i libochovický pán, stojící na počátku nového majetkového vzestupu svého rodu, byl tehdy již osmým rokem nejvyšším českým purkrabím a do českých dějin vstoupil jako onen umírněný katolický úředník, který místo odmítnutí nejvyššího kancléře podepsal Rudolfův Majestát. Jeho postoj jej dle všeho na počátku stavovského povstání uchránil před defenestrační lapálií kolegů Slavaty a Martinice, věrnost habsburskému rodu a samospasitelné víře mu zase vzápětí přinesla nemalé zisky, byť se z nich již dlouho netěšil. Adam ze Šternberka zemřel necelé tři roky po bělohorské bitvě. Jelikož téměř současně zahynul i jeho nejstarší syn z prvního manželství a další byli nezletilí, stala se na několik let krupskou vrchností ovdovělá purkraběnka Marie Maxmiliána z Hohenzollern-Sigmaringen. Po ní Krupku a jiné majetky převzal její syn František Karel Matyáš ze Šternberka (1612–1648), od mládí kráčeující v otcových stopách. Kariéra dvorního maršálka a nejvyššího českého sudího se však zastavila již v jeho šestatřiceti letech po výstřelu švédského vojáka při obléhání Prahy na sklonku třicetileté války. Vážnému poranění paže mladý hrabě vbrzku podlehl. S manželkou Ludmilou Kateřinou Benignou Kavkovou z Říčan ale i tak stihl dát vedle dvou dcer život čtyřem synům, takže se šternberský rozrod zdál být biologicky zajištěn. V Krupce nicméně po celý svůj vdovský úděl, což bez jednoho roku představovalo celé čtvrtstoletí, vládla paní Šternberková z Říčan († 1672). Po ní město zdědil prostřední ze tří žijících synů, Jan Norbert, od něhož Krupku roku 1677 koupila jeho švagrová Klára Bernardina z Maltzanu, manželka Václava Vojtěcha ze Šternberka.⁵

Jelikož hlavní část tohoto příspěvku se bude věnovat právě tomuto Šternberkovi a jeho úředníkům, není možné se u něj nezastavit blíže. Václav Vojtěch (1643–1708) společně se svým mladším bratrem Janem Norbertem studoval na pražské univerzitě a oba také

4 Jde zvláště o kostel sv. Anny ve stylu saské renesance s půvabnou hřbitovní bránou a mimořádnou dekorativní mříží. Samostatně Franz BROSCHE, *Geschichte der St. Anna-Kirche der Bergstadt Graupen bei Teplitz – Schönau*, Graupen 1935.

5 Ke Šternberkům František PALACKÝ – Zdeněk STERNBERG, *Dějiny rodu Sternbergů. Geschichte der Familie Sternberg*, Moravský Beroun 2001; Roman SEJK, *Urozenost, majetek a moc. (Šternberkové v 16. a 17. století)*, Středočeský sborník historický 28–29, 2002–2003, s. 3–54 či Václav SCHULZ (ed.), *Korrespondence hraběte Václava Jiřího Holického ze Šternberka*, Praha 1898.

byli zachyceni na známé škrétové tezi z roku 1661.⁶ To je ostatně také rok, kdy se mladí Šternberkové dočkali povýšení, respektive juristicky korektně restituování do říšského hraběcího stavu. Poté se vydali na kavalírskou cestu po Evropě, při níž během skoro tří let procestovali jižní a severní Nizozemí, Anglii, Francii a Itálii, kde na Václava Vojtěcha a jeho architektonické cítění velmi zapůsobil Řím a tamní předměstské vily.⁷ Po návratu nastoupil veleúspěšnou kariéru, která přes posty císařského tajného rady, komorníka a královského místopředsedy vedla až do úřadů nejvyššího zemského sudího, hofmistra a českého dvorního maršálka. Jeho hraběcímu titulu dodal ještě větší lesk získání Řádu zlatého rouna. Byl majitelem mnoha českých panství a statků, mj. Zelené Hory u Nepomuka, Drnholce, Klecan, Libochovic,⁸ Budyně nad Ohří či Horažďovic. Na řadě z těchto míst si vybudoval nesmrtelný pomník v podobě prvotřídních staveb, ať už se jedná o zelenohorský zámek i nepomucký poutní kostel, o zámek horažďovický nebo o podíl na dostavbě nádherné kaple Zjevení Páně ve Smiřicích, náležejících jeho nezletilým příbuzným. A na prvním místě nelze neuvést nádhernou rezidenci v pražské Tróji, kterou si nechal podle plánů Giovanni Domenico Orsioho a Jeana Baptisty Matheye postavit v letech 1679–1685 jako své letní sídlo na místě starší usedlosti. Současně byl při zámku, jehož vnitřní výzdoba je ukázkovou apoteózou vládnoucího rodu Habsburků, vybudován rozsáhlý hospodářský areál a o něco později velkolepá francouzská zahrada a ve svahu kaple sv. Kláry, patronky Šternberkovy choti.⁹ Dále byl tento barokní velmož stavitelem rodového paláce na Hradčanech, vybudovaného v letech 1697–1707 a dnes sloužícího sbírkám Národní galerie.¹⁰ Biologickou tragédií jeho rodové větve však bylo, že se jemu i jeho oběma bratrům rodily převážně dcery¹¹. Chlapců se dočkal pouze Jan Norbert, z nich první ale zemřel ještě nezletilý, zatímco druhý, již otec dvou dcer, se utopil i se svou chotí v pouhých sedmadvaceti letech ve vodách bavorského Innu. Klára Bernardina z Maltzanu všechny tyto Šternberky přežila, svého manžela o jedenáct let. Krupku prodala dva roky po jeho smrti Františku Karlovi, hraběti Clary-Aldringenovi, majiteli nedalekých Teplíc.¹²

6 Naposledy publikována ve výstavním katalogu Lenka STOLÁROVÁ – Vít VLNAS (red.), *Karel Škréta 1610–1674. Doba a dílo*, Praha 2010, s. 383. Srovnej též Petra ZELENKOVÁ, „Vidi stellas undecim...“: *Šternberské alegorie na grafických listech podle Karla Škréty*, *Umění* 54, č. 4, 2006, s. 327–342.

7 Cestu podrobně představila Martina KULÍKOVÁ, *Cesty bratří ze Šternberka a jejich cestovní deníky*, Praha 2001 (diplomová práce Katedry pomocných věd historických a archivního studia FF UK).

8 Libochovice, tehdy právě vyhořelé, Šternberk záhy prodal Gundakarovi z Ditrichštejna.

9 Mojmír HORYNA – Karel NEUBERT, *Zámek Trója u Prahy. Stručná historie*, Litomyšl – Praha 2000.

10 Ladislav DANIEL, *Šternberský palác na Hradčanech. Funkce – struktura – výzdoba*, in: Olga Fejtová – Václav Ledvinka – Jiří Pešek (red.), *Život pražských paláců. Šlechtické paláce jako součást městského organismu od středověku na práh moderní doby* (=Documenta Pragensia 28), 2009, s. 159–170.

11 Třetí z bratrů, Ignác Karel († 1700), císařský tajný rada, komorník a prezident apelačního soudu, byl ženatý dvakrát, ale zplodil pouze dvě dcery.

12 Clary-Aldringenové přes bohatství svého rodinného archivu (nebo možná právě proto) nepatří k právě frekventovaným tématům. Zatím alespoň Helena SMÍŠKOVÁ, *Rodinný archiv Clary-Aldrin-*

Důlní regres v cínovém městě na úpatí Komáří hůrky pokračoval po celou dobu téměř stoleté vlády Šternberků, kterou orámovaly třicetiletá válka, morové epidemie, několik požárů a vleklé spory o městská práva. Jen pojednání o nich by vydalo na samostatnou studii, zde však budiž řečeno pouze tolik, že Krupka byla za svou aktivitu v době stavovského povstání, kdy se vykoupila z poddanství a stala se krátce svobodným městem, potrestána nejvyšším purkrabím Šternberkem odebráním privilegií i městské pečeti. Jejich navrácení se dočkala až v devadesátých letech 17. století. Po celý tento čas ale místní představitelé v boji se svou vrchností za obecní práva – navzdory perzekucím, trestům i věznění – neumdlévají. Hlavními postavami jejich zápasu byli ve třicátých letech bergmistr Michel Stüeler,¹³ mimochodem autor mimořádně zajímavých pamětí,¹⁴ a v osmdesátých a devadesátých letech městský písař Johann Michael Weiner,¹⁵ autor obsáhlé kroniky.¹⁶ Byl to také právě Weiner, kdo do Krupky nakonec přivezl skutečně překvapivý císařský reces, který překonal i veškerá krupská očekávání, když prohlásil veškeré kroky několika generací Šternberků za v podstatě protiprávní a městu přislíbil konfirmaci všech privilegií a nastolení právního stavu z roku 1616.¹⁷ Posléze se Weiner vydal do Prahy, aby nechal tento reces zapsat do zemských desek. To se ale povedlo až po dalších zásazích roku 1696. A v tomto roce také Weiner přivezl do Krupky ona krátce po Bílé hoře městu zabavená privilegia. Jen stará městská pečeť se nenašla, takže se musela nechat zhotovit nová.¹⁸ Současně se Krupským podařilo dosáhnout zrušení úřadu inspektora vrchního úřadu, resp. hraběcího rychtáře (1695), kontrolního orgánu zavedeného nově a svévolně Šternberky a představeného místním bergmistrům i radním.

V bergmistrovském úřadě se během šternberské vlády vystříдалo celkem deset mužů (viz tabulka 1), přičemž Adam Petschner ze Schönfeldu byl na nějaký čas bergmistrem posledním. Jeho nástupce byl jmenován až za Clary-Aldringenů.

genů, Archivní časopis 55, 2005, s. 117–127 a pochopitelně i příslušné pasáže bohužel již zastaralých tepleckých dějin: Hermann HALLWICH, *Töplitz. Eine deutschböhmisches Stadtgeschichte*, Leipzig 1886.

- 13 Ke Stüelerovi dosud nejpodrobněji Rudolf KNOTT, *Michel Stüeler. Ein Lebens- und Sittenbild aus der Zeit des dreißigjährigen Krieges*, Teplitz – Schönau 1903.
- 14 Dochovaly se pouze v opise Rudolfa Knotta – Státní okresní archiv (dále SOKA) Teplice, Archiv města (dále AM) Krupky, inv. č. 1663, kniha 785. Viz také Jan KILIÁN, „Gott wird sie straffen.“ *Vojáci v pamětech Michela Stüelera z Krupky (1629–1649)*, in: *Historie – otázky – problémy* 3, 2011, č. 1, s. 115–122. Autor rovněž připravuje edici tohoto unikátního narativního pramene.
- 15 Johann Michael Weiner (1642–1726) je poprvé doložen jako krupský měšťan roku 1672, kdy byl faktorem a obchodníkem. Městským syndikem se stal o čtyři roky později. V krupském kostele sv. Anny se dochoval jak jeho náhrobní kámen, tak náhrobník jeho otce Michaela.
- 16 SOKA Teplice, AM Krupky, inv. č. 56, kniha 1. K tomu Jan KILIÁN, *Barokní krupské kroniky*, článek v tisku.
- 17 SOKA Teplice, AM Krupky, inv. č. 49, Videň, 24. 7. 1691.
- 18 H. HALLWICH, *Geschichte*, s. 225.

Tabulka 1: *Krupští bergmistři za šternberské vlády*¹⁹

Období	Jméno
1608–1624	Mathes Schwartz
1624–1626	Adam Lorentz
1626–1630	Mathes Kohlschietter
1630–1633	Valten Hüebel
1633–1637	Michel Stüeler
1637–1666	Michael Petzolt
1666–1671	Lorentz Rauhe
1671–1676	Barthel Steudel
1676–1685	Johann Georg Zillicher
1685–1693	Adam Petschner ze Schönfeldu

Povinnosti krupského bergmistra poznáváme mj. z patnáctibodové instrukce, již vydal Václav Vojtěch ze Šternberka roku 1692. Předně se měl ve všem řídit přísahou složenou na královský horní řád, měl být zbožný, vést čestný život, být dobrým příkladem svým podřízeným a veškerému hornictvu, i v pití měl být umírněný a vyvarovat se špatných společníků, odvracet od sebe nectnosti. S pílí měl hledět na to, aby byl hornictvu a milostivé vrchnosti k užitku a potřebě a předcházet všem možným škodám, dále být nápomocen každému, kdo jej vyhledá v záležitosti kompetentní jeho úřadu. V sobotu v osm hodin ráno měl být v úřadě, shlédnout vyúčtování všech šichtmistrů, uvážit činnost horních zařízení a popřemýšlet o zlepšení do budoucna. Se svým, vrchností ustanoveným, platem se měl spokojit a nevyžadovat nic navíc, neměl povolovat, natož provozovat nějaké postranní obchody. Každý den ať je na horách a dohlíží (pokud tomu nebrání nějaký vážný důvod) na doly a tavrny, trestá nepořádnosti. Pokud zjistí něco, co přísluší pod jeho úřad a mohlo by znamenat újmu, které on sám přitom nemůže zabránit, nechť to neprodleně oznámí a předá správci vrchního úřadu. Kdyby se nechoval, jak náleží, nechť je z úřadu sesazen.²⁰ Stejného data je rovněž instrukce pro zmíněného správce vrchního úřa-

19 Následující seznam pochází z Weinerovy kroniky. SOkA Teplice, AM Krupky, inv. č. 56, kniha 1, fol. 102–104. Je možné, že zde uvedená data si do budoucna vyžádají korekci.

20 SOkA Teplice, AM Krupky, inv. č. 58, kniha 3, fol. 74–75.

du, který měl obecně bránit zájmy své vrchnosti, především v horních záležitostech. Ovšem hned v prvním bodě instrukce se mluví o potírání nekatolických živlů.²¹ V jednom z následujících pak o přebírání kvartálních vyúčtování od šichtmistrů a o jejich kontrole. Pokud by správce shledal nějakou nepravost, měl ji potrestat.²² Tehdejší roční plat vrchního úředního správce, odsouhlasený Václavem Vojtěchem ze Šternberka, činil 300 zlatých, bergmistra 122 zlatých 40 krejcarů. Ostatní horní úředníci pobírali výrazně méně.²³

Když v roce 1676 Jan Norbert ze Šternberka zavítal do Krupky, městskou radu prostě jen jmenoval, aniž by předtím byla zvolena, a navíc dosadil „hraběcího rychtáře“, který měl dohlížet na veškeré krupské finanční záležitosti, obnovovat řemesla a účastnit se jednání cechů. Šlo tedy o jakousi dobu císařského (královského) rychtáře v královských městech.²⁴ Nadto Šternberk jmenoval ještě druhého městského rychtáře, kterému dal do kompetence obyvatele předměstí a místní části zvané Grund. Toho o tři roky později město z vlastní vůle sesadilo a úřad zase sjednotilo pro celou obec. Počátkem března 1680 se v Krupce objevil už nový majitel Václav Vojtěch ze Šternberka osobně, bylo totiž zapotřebí znovu obnovit městskou radu, momentálně neúplnou. Po volbě ale hrabě dlouho otálel s potvrzením a nakonec si sám povolal jednotlivé volitele a dlouze s nimi vyjednával. Ke změně názoru je ale nepřiměl. Přesto poté předložil vlastní seznam osob, které si představoval v krupském úřadu. Nechyběl ani hraběcí rychtář. Město se bránilo suplikou, po níž měl hrabě vybuchnout zlostí a spěšně odjet. Krupští zůstali bez obnovené rady a museli se obrátit na císaře. Nebyla ale vhodná doba – na venkově zuřilo povstání a v zemi mor, který vypukl i v Krupce.²⁵ Nakonec byla městská rada obnovena v srpnu, a to hraběcím sekretářem Václavem Pompejusem, když zbývající krupští měšťané (údajně pouhých 15 osob) souhlasili se Šternberkovým seznamem, jenž nyní, když nic jiného, alespoň vynechával post hraběcího rychtáře.²⁶

21 S ohledem na blízkost hranice s luteránským Saskem byla tato problematika palčivá po celé sledované období, nekatolíci se v menší míře vyskytovali i v samotné Krupce, především však v blízkých horských vsích (Cínovec, Fojtovice aj.). Evangelíkem byl i horní přísežný a gegenhandler Johann Gründig († 1693), který přitom Šternberkům vykonal velmi platné služby. Pohřben byl ale v Geisingu. V této době ostatně musel krupský vrchnostenský úředník Plattlich nejednou zasahovat proti cínoveckým jinověrcům. SOKA Teplice, AM Krupky, inv. č. 58, kniha 3, fol. 144 a 380–381.

22 Tamtéž, fol. 73–74.

23 Tamtéž, fol. 79.

24 K těmto úředníkům nejnověji mj. David NOVOTNÝ, *Královští rychtáři ve věnných městech v předbělohorském období na příkladu Chrušimí, Vysokého Mýta a Poličky*, *Paginae historiae* 16, 2008, s. 49–101 a Marie BISINGEROVÁ, *Úřad královského rychtáře v Kutné Hoře a jeho písemnosti*, Sborník Národního muzea v Praze, řada A – Historie, 61, 2007, s. 81–86.

25 Srovnej Jiří WOLF, *Mor na Teplickou v roce 1680 ve zprávách oseckých cisterciáků*, *Historická demografie* 27, 2003, s. 250–256.

26 H. HALLWICH, *Geschichte*, s. 209–217.

Šternberk ovšem snahu o větší kontrolu neposlušného města nevzdal. Dne 5. ledna 1684 tak dorazil do Krupky vrchnostenský plnomocník aneb coby tzv. inspektor vrchního úřadu Johann Friedrich z Nievenheimu. Rytíř Nievenheim prý zavedl ostrou „*inkvizici*“ a vyptával se na mnoho věcí, primárně z oblasti hornictví. Poté odjel zase do Prahy. Vrátil se ovšem již 30. března a přivezl s sebou hornický zvon, který nikdo nechtěl přijmout. Nakonec byl zvon zavěšen na radnici. Nievenheim přivezl také nové míry, které pro Krupské znamenaly navýšení odváděného desátku, z čehož měl údajně vzniknout značný „*tumult*“. Místní horníci Nievenheimovi museli složit přísahu. Inspektor rovněž obnovil městskou radu a předložil jí šestnáct bodů, které radní odmítli. Dosáhl pouze toho, že dosud rozštěpené krupské měšťanstvo se proti němu sjednotilo. Nievenheim se rovněž vyptával na různé krupské kupní kontrakty, na práva k vesnicím a lovu zvěře v okolních lesích, požadoval městskou pečeť. Městu předložil dalších osmnáct bodů, z nichž většina se týkala hornictví, mj. požadavku, aby každých pět nebo šest důlních děl mělo svého šichtmistra. V červenci poslal bergmistr Zillicher na Nievenheimův příkaz čtyři horníky do zahrady u pily místního měšťana Christiana Witzschela, aby tam vykopali základy pro tavníru. Jakmile se to Witzschel dověděl, přišel na místo a požadoval zastavení prací, dokud by se nesešla celá obec. Při jejím zasedání pak byl proti stavbě vznesen všeobecný protest, o čemž bergmistr obratem informoval hraběte, který se měl vyjádřit, že by nejraději všechny Krupské zavřel.²⁷

Počátkem srpna (1684) krupští horníci vezli cín z jednoho místního dolu pro nedostatek vody do Mohelnice,²⁸ aby jej tam tavili. Nievenheim ovšem s ozbrojeným lidem násilně cín zabavil a odeslal jej do Cínovce. Krupští se proti tomu chtěli bránit, než se ale shromáždili, dověděli se, že cín už je v Cínovci. Tady jej prý hodlal Nievenheim dát zvážit a vzít z něj desátek. Jenomže Krupští byli informováni, že jej se silným konvojem odeslal do Prahy. Zoufalí horníci si na něj chtěli počkat v Dubí, ale konvoj zvolil jinou cestu, a to přes Hrob, Duchcov a Bílinu. Krupským se jej pak podařilo dostihnout až v jedné vsi za Bílinou. Nievenheim včas zmizel a bergmistr Hans Georg Zillicher horníkům v převzetí cínu nebránil, za což si pochvalu u nadřízených rozhodně nevysloužil, vážnější dohru ale tato pozoruhodná událost neměla. Místní kronikář si ovšem poznamenal, že v tomto roce i jinak bylo s Nievenheimem mnoho střetů a sporů a že jak cizím, tak místním byly odebrány téměř všechny doly. Např. v říjnu si Krupští u krajských hejtmanů na Nievenheima stěžovali kvůli jeho údajné hrozbě, že z Krupky udělá pouhou ves, a dále

27 SOkA Teplice, AM Krupky, inv. č. 56, kniha 1, fol. 178–180.

28 Lokalita na česko-saské hranici, německy Müglitz. Česká část se po druhé světové válce zařadila mezi zmizelé obce.

kvůli tomu, že horníkům odnímal násilím nejlepší doly a prodával je jiným, což bylo proti hornímu řádu. Stěžovali si i na výši desátku.²⁹

V dubnu 1685 byl za horního písaře přijat Mates Franz Plattlich z Ústí nad Labem a ubytován u jednoho krupského měšťana. Tento magistr práv a bakalář filozofie³⁰ se stal bez nadsázky Nievenheimovou pravou rukou. Inspektor mu záhy důvěřoval natolik, že jej na řadu důležitých jednání posílal místo sebe. V Krupce se Plattlich přitom hned po třech měsících svého pobytu uvedl zraněním místního lazebníka šavlí.³¹ Bergmistru Zillicherovi byly odebrány všechny horní knihy a předány novému hornímu písaři. Ještě rovněž v dubnu si Nievenheim otevřel horní úřad v Tischlerovském domě v sousedním Bohosudově a někdy v té době také pro svou vrchnost koupil mohelnickou taviřnu.³²

Onoho jara zavítala do blízkých teplických lázní skutečná majitelka Krupky, Klára Bernardina Šternberková z Maltzanu. Zillicher měl být kvůli značným finančním nedostatkům, přesahujícím 2 000 zlatých,³³ z místa bergmistra odvolán, ale jeho vyhlédnutý nástupce nechtěl úřad přijmout. Nabídnutý plat se mu zdál patrně příliš malý. Zillicher byl přesto odvolán, a to už po hraběncině odjezdu z Teplic. Na podzim se pak při jednání městští představitelé usnesli, že nad městem otevřou dědičnou štolu, protože všichni jednotlivci s dolováním ustali a Krupka by tak mohla přijít o statut horního města. Do města proto zavítal i Šternberk se svou chotí a s městskými představiteli o těchto horních záležitostech jednal. Asi také tehdy jmenoval hrabě novým bergmistrem Adama Petschnera ze Schönfeldu.³⁴ Toho vedle běžných starostí po několik let zaměstnávala marná snaha o uvedení do Zillicherova domu. Jistě, Nievenheim po návratu od svého chleboďárce z Prahy koncem srpna 1686 oznámil, že dům i veškerý Zillicherův majetek má být odhadnut a Petschner prosazoval umístění cedule o prodeji na dům, jenomže krupský purkmistrovský úřad tyto požadavky vytrvale zamítal. Neuspěl ani sám Šternberk, který do Krupky přijel vzápětí a kvůli této věci jednal s radními. Dověděl se od nich, že bez vědomí obce nemohou Zillicherův dům vydat. Zajímavé ovšem je, že měl hrabě ve věci nedoplatku bývalého bergmistra oznámit, že co mu tento nebude schopen splatit, má mu odsloužit.³⁵ V jeho případě se tedy nemuselo jednat o skutečného defraudanta, ale možná jen o člověka, který se dopustil chyby či chyb v účetnictví. Možná i proto nacházel zastá-

29 SOKA Teplice, AM Krupky, inv. č. 56, kniha 1, fol. 181–182.

30 SOKA Teplice, AM Krupky, inv. č. 58, kniha 3 – pamětní kniha, úvodní strana.

31 Nedlouho poté Plattlich odcestoval k vrchnosti do Prahy, ovšem nezastihl ji tam. Byl potahován k výslechu, ale nedostavil se a neodpověděl ani na lazebníkův stížný list, takže záležitost byla postoupena krajským hejtmanům. SOKA Teplice, AM Krupky, inv. č. 56, kniha 1, fol. 188.

32 Tamtéž, fol. 186.

33 Konkrétně 2 299 zlatých (tamtéž, fol. 194).

34 Podle H. HALLWICH, *Geschichte*, s. 222 došlo ke jmenování 8. 11. 1685.

35 SOKA Teplice, AM Krupky, inv. č. 56, kniha 1, fol. 194–196.

ní u městských představitelů, ačkoli se vzdal měšťanského práva a rada vyslovila souhlas k prodeji jeho domu. Ten se ovšem neuskutečnil, protože Zillicher v Krupce zůstal. A nejenom to. Když o pouhých pár let později městský písař Weiner vedl ve Vídni zdlouhavá jednání, byl to právě Zillicher, kdo mu do habsburské metropole přivezl nemalou finanční injekci ve výši 200 zlatých!³⁶

Mezitím pokračovaly Nievenheimovy (resp. Šternberkovy) spory s Krupskými, zvláště kvůli stavbě nové tavrny, kterou si přijel prohlédnout i krajský hejtman. Zápisy v soudobé krupské kronice nejsou tehdy skoro o ničem jiném. Inspektor ale mj. chtěl rovněž zaplatit za nový důlní zvon, který visel na radnici. Když jej posléze požadoval nazpět, dostal od radních za odpověď, že na zvon přispěli i někteří z místních, takže s tím nemohou souhlasit. I tato záležitost se táhla, Nievenheim si kvůli ní stěžoval na Krupské u litoměřického krajského úřadu.³⁷ Krupští pak byli nespokojeni s inspektorem i kvůli tomu, že oproti hraběcímu slibu vybíral z cínu místo polovičního desátek celý a že důlní dozorce, prakticky ze všech dolů, nechal proti jejich vůli podepsat jistý dokument, jenž jim přečetl Plattlich. Signovat měl odmítnout jediný dozorce. V červenci 1687 se ale od krajského hejtmána dočkali Krupští na své stížnosti nepřívětivé odpovědi. Zaznívala z ní jasná hrozba, že pokud se budou chovat takto proti své vrchnosti, která má příbuzné a přátele v nejvyšších kruzích, mohou být označeni za rebely a jako takoví potrestáni, a to i na hrdle. Hejtman si vyslechl také Nievenheima, který měl na Krupské, alespoň podle jejich vyjádření, naházet mnohaletou špínu. Místní mu to sice vrátili, ale příliš s tím nepochodili. Ostatně stejně jako Nievenheim se vyjadřoval i horní písař Plattlich a pár dalších. Když Krupští přeci jen dokázali kontrovat, měl inspektor prohlásit, že není bohem ani andělem a že se může snadno mýlit. Jeden z měšťanů si na něj dokonce stěžoval i ve věci vaření piva, snad že mu neumožnil uvařit si půl várky, ale neuspěl. Pak už nikdo další nechtěl vystoupit, což údajně Nievenheim komentoval, že předtím měli Krupští „*plné huby řeč*“ a teď jsou ticho. Alespoň že dal krajský hejtman za pravdu Krupským ve věci Zillicherova domu.³⁸ Když neuspěli u krajského hejtmána, vznesli místní své stížnosti na Nievenheima na pražský místodržitelství úřad. Téměř současně ale dostali z hlavního města království zprávu od svého agenta, který byl informován svým vídeňským kolegou, že Šternberk vede ve Vídni proti Krupským „*Hauptaction*“.³⁹ Spory se vršily a napětí vyostřovalo, situaci zrovna nepomohlo, když Nievenheim v listopadu nechal uvěznit všechny zdejší dlužníky a nehodlal je propustit, dokud by nesložili alespoň polovinu dlužné částky.

36 Tamtéž, fol. 215 a 218. Zillicher zemřel roku 1699.

37 Tamtéž, fol. 196 a 198.

38 Tamtéž, fol. 201–202.

39 Tamtéž, fol. 203.

V březnu následujícího roku (1688) obdržel inspektor protest proti novostavbě měděné huti ve Witzschelově zahradě a proti zacházení s vodou. Stížnost jej měla značně rozhněvat. Pozval si k sobě tři krupské předáky a ukázal jim hraběcí příkaz, že se má ve stavbě oné huti pokračovat. Za další tři dny pak společně s Plattlichem odjel v této věci ke krajskému úřadu, přičemž s sebou, aby snáze dosáhl svého, vzal mnoho darů v podobě výrobků z mědi. V červnu se snažil o vyřízení této věci i u českých místodržících sám Šternberk.⁴⁰ Hrabě pak jel v polovině července kolem Krupky do Berlína ve služební záležitosti a místní mu chtěli dodat žádost ohledně obnovy městské rady, ale nepodařilo se jim ho zastihnout. Koncem srpna se Šternberk vracel stejnou cestou a přespal tentokrát v Nievenheimově domě. Druhého dne tam dostal supliku ohledně radní obnovy a již zmiňovaného obecního dolu. Nato hrabě povolal radní k sobě a odpověděl jim, že onu obnovu zvaží, hned teď že se přirozeně vykonat nemůže. Současně ovšem následovaly i výčitky, že jsou vůči němu neposlušní a brání se jeho nařízením. Pokud šlo o obnovení dolu, měl Šternberk prohlásit, že když už přes sto let nekutají, poptá se nejprve u nejvyššího mincmistra, zda jsou ještě vůbec horníky a horním městem. Nato odjel. Teprve v polovině října si k sobě Nievenheim povolal jednoho z purkmistrů a dva radní, kterým sdělil hraběcí vůli ohledně radní obnovy: neprovede ji prý dříve, dokud Krupští ze všech služeb nepropustí angažovaného městského písaře Michaela Weinerja. Pár dní po poradě sdělila krupská delegace Nievenheimovi, že obec nevidí žádný důvod, proč by měla Weinerja propouštět, s jeho službami je spokojena a ve svých privilegiích má, že tento úřad si může osazovat, kým chce. Rádi by tedy věděli, proč jej mají sesadit. Rozhodným postojem si svého písaře Krupští uhájili a to se jim mělo vbrzku mnohonásobně vyplatit.

Na jaře 1689 zaslal Nievenheim zdejšímu purkmistrovskému úřadu psaní, že je Šternberkovým příkazem, aby se Franz Mathes Plattlich stal v Krupce prokurátorem. Mělo se tak stát 21. března, kdy se Plattlich společně s jedním šichtmistrem a mědipísařem objevil na radnici. Radní věc uvážili a jmenování odmítli s odvoláním, že i to je proti jejich privilegiím, v nichž se praví, že před jejich soudci nemá mít nikdo přednost. Nievenheim si pochopitelně ihned Šternberkovi do Vídně na neposlušnost Krupských postěžoval. Hrabě sice zareagoval, ale ani jeho další příkaz ve věci Plattlicha nebyl splněn. Na druhou stranu tak ani Krupští nemohli očekávat vyplnění své žádosti o obnovu městské rady. Zahraníčněpolitická situace onoho roku, v němž se rozhořel konflikt s Francií a došlo k požáru Prahy,⁴¹ ale přinesla změnu a krátkodobé uklidnění poměrů. O svatodušních svátcích

40 I tento spor se ovšem táhl po mnoho dalších měsíců.

41 K tomu Jana KOPEČKOVÁ, „*Francouzský*“ požár Prahy v roce 1689 a jeho pozadí, in: Josef Hrdlička – Pavel Král (red.), *Celostátní studentská vědecká konference Historie 2000, České Budějovice 2001*, s. 97–123.

byl Nievenheim pozván vrchností do Prahy a zřejmě napomenut, aby nyní nechal Krupské v klidu.⁴² Ke zlepšení inspektorových vztahů s měšťanstvem přesto nedošlo – když posléze poslal k purkmistrovi Christianu Jungmeisterovi svého šichtmistra se žádostí, že by chtěl narazit vědro cizího piva, dostal odpověď jak jinak než zápornou.

Hned počátkem nového roku do Krupky zavítal Václav Vojtěch ze Šternberka a obnovil zdejší radu. Dosadil ovšem osoby, které si Krupští nezvolili, čímž vyvolal bouři nevole. Krupští se rozhodli opět se odvolat až do Vídně a učinili sbírku na výdaje svých delegovaných, jimiž se stali písař Michael Weiner a kantor Carl Gieringer. Ti odjeli v půlce února, do Vídně dorazili 5. března. Poté zde postupně předali významným úředníkům, mj. nejvyššímu kancléři Františku Oldřichu Kinskému, svůj memoriál. Gieringer již v polovině dubna z Vídně odjel, asi kvůli šetření nákladů, možná i kvůli nemoci,⁴³ Weiner zůstal. Ze svého města neměl dlouho žádné zprávy a docházely mu peníze. Hned třikrát se za ním ale do konce roku vypravil někdo z Krupských a přivezl další vybrané finance. V srpnu ve Vídni skončil tamější krupský agent von Weingarten a Weiner požádal o pomoc Wilhelma Strausse, který se následovně stal severočeskému městu agentem novým. Weiner se počátkem roku 1691 vrátil do Krupky, aby se do Vídně na jeho konci znovu vypravil a tentokrát už přivezl výše uvedený, pro Krupské radostný císařský reces.⁴⁴

Toho už se nedožil Johann Friedrich z Nievenheimu, jenž zemřel v noci 27. září 1691. Pohřben byl rovněž v noci o dva dny později v krupském špitálním kostele sv. Ducha, když mu na poslední cestu zazvonil zvon, který sem sám nechal opatřit a zavěsit.⁴⁵ Hrabě ze Šternberka v jeho osobě ztratil spolehlivého a výkonného úředníka, kterému nebylo zatěžko trávit značnou část roku na cestách, především mezi Krupkou, Prahou, Vídní a krajským úřadem. Nievenheimův bohosudovský dům také nejednou posloužil jako přístřeší a kancelář při návštěvách na severu jak Václavu Vojtěchovi, tak i jeho bratru Ignáci Karlovi.⁴⁶ Inspektorovu absenci si místní kronikář, písař Weiner, snad nikdy neopomněl zaznamenat, i když se jednalo o nepřítomnost privátního charakteru, jako v případě, když byl pryč přes tři týdny a zařizoval si věci kolem pozůstalosti po své ženě. O jejich dětech či vůbec domácnosti nemáme mnoho zpráv, víme však, že její součástí byla čeled' a že svého zesnulvího pacholka nechal Nievenheim pohřbít na hřbitově předměstského kostela sv. Prokopa. Sám se ale nejvíce orientoval na špitální kostelík sv. Ducha, který krátce před

42 SOKA Teplice, AM Krupky, inv. č. 56, kniha 1, fol. 212–213.

43 Gieringer se vrátil z cesty nemocen a zanedlouho zemřel.

44 SOKA Teplice, AM Krupky, inv. č. 56, kniha 1, fol. 214. Viz také H. HALLWICH, *Geschichte*, s. 224–225.

45 SOKA Teplice, AM Krupky, inv. č. 56, kniha 1, fol. 216. Informaci o Nievenheimově úmrtí přináší rovněž pamětní kniha – tamtéž, inv. č. 58, kniha 3, fol. 57.

46 Ignác Karel ze Šternberka měl podle Weinerja pobývat i na krupské faře a místním přislíbit, že bude městu u svého bratra patronem.

svou smrtí nadal částkou 300 zlatých. Dle mínění krupského historiografa Hermanna Hallwicha tak učinil proto, aby se aspoň na smrtelné posteli usmířil s městem, se kterým byl tolik let v neustálém nepřátelství.⁴⁷

Na uprázdněné Nievenheimovo místo dosadil Václav Vojtěch ze Šternberka Mathese Franze Plattlicha, a to ve funkci správce horního úřadu, resp. vrchního horního úřadu. Jako takový úspěšně pokračoval v linii nastolené svým předchůdcem a nenávisť Krupských vůči vlastní osobě nadále stupňoval. Ta musela dosáhnout svého vrcholu v březnu 1694, když Plattlich do purkmistrovského úřadu poslal svého šichtmistra a horního přísežného ve věci zajištění vlastního pohodlného obydlí, s výhrůžkou, že v opačném případě se zabydlí na jiném panství a Krupské si bude povolávat na jednání tam. Přesto dostal za odpověď, že Krupští ještě nikdy žádnému úředníkovi obydlí nezajišťovali.⁴⁸ Zde tedy jistě spatřujeme jeden z důvodů, proč byla na počátku dalšího roku ze Šternberkova pověření v ruinách místního hradu Plattlichem zahájena výstavba nové, dodnes stojící úřednické budovy. Dokončena byla během dvou let a Krupským se do budoucna stala skutečným trnem v oku. Nic na tom neměnil fakt, že součástí již uvedeného císařského recesu a dodatků k němu bylo zrušení úřadu inspektora vrchního úřadu, takže se Plattlich z Nievenheimovy funkce dlouho netěšil. Někdejší horní písař se totiž nově stal horním správcem, který Krupským nikdy nezapomněl, o jakou titulaturu jej připravili. Naschválky a urážky byly i v dalších letech skoro na denním pořádku. Faktem ale je, že se za Plattlicha opět pomalu rozvíjela těžba a že se na sklonku 17. století přeci jen objevily slušné výdobytky z cínových rud. A to od smrti Adama Petschnera (22. dubna 1693)⁴⁹ nebyl jmenován žádný bergmistr a dokonce i další obnova magistrátu po roce 1698 proběhla až po osmi letech. V důsledku okolností a zvláště úmrtí veškerých blízkých mužských příbuzných neměl Václav Vojtěch ze Šternberka na nějaké spory s Krupkou čas a v té tak nastal relativní klid. Dokonce se zdálo, že bylo obnoveno patronátní právo města nad farou. Navíc Šternberkem roku 1698 obnovená rada přísahu vykonala na instrukci královských měst.⁵⁰ O navrácení privilegií a zhotovení nové pečeti pak již byla řeč.

Plattlich se v Krupce dožil změny vrchnosti šternberské na clary-aldringenskou. Už jen stručně na závěr budiž zmíněno, že i teplický hrabě chtěl mít důkladnou kontrolu nad děním v obci, takže roku 1713 poslal do města svého sekretáře Fröhlicha ve funkci „aktuária dědičné vrchnosti“, což byla znovu v podstatě obdoba šternberského hraběcího rychtáře, který měl předsedat jednáním městské rady a dohlížet na události v Krupce.

47 H. HALLWICH, *Geschichte*, s. 224.

48 SOKA Teplice, AM Krupky, inv. č. 56, kniha 1, fol. 225.

49 Petschner byl pohřben u kostela sv. Anny 24. 4. 1693. Bergmistrovský úřad měl zastávat 7 let a 8 měsíců. SOKA Teplice, AM Krupky, inv. č. 58, kniha 3, fol. 144.

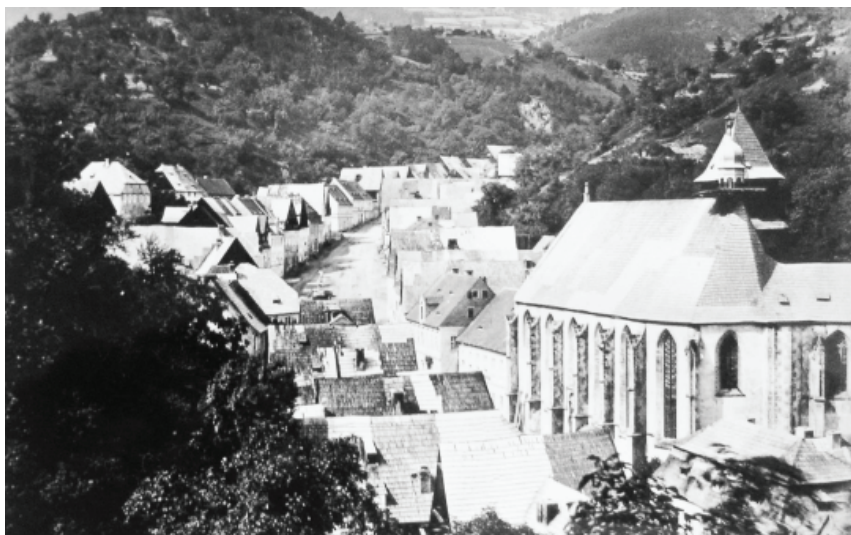
50 H. HALLWICH, *Geschichte*, s. 226–228.

Obec se pochopitelně ozvala a v ní na prvním místě Johann Joseph Jungmeister, městský písař, zdatný pokračovatel Michaela Weinera.⁵¹ Na rozdíl od něho ale ztratil Jungmeister své místo a stal se terčem hraběcí perzekuce.⁵² Byl i vězněn, stejně jako celá řada dalších krupských měšťanů. Spory byly podobné těm se Šternberky, jen se ještě rozšířily o staré nesrovnalosti ohledně výčepu v několika blízkých vsích a především ve věci honebního práva v krupských lesích. Spor nebyl ukončen ani výnosem císaře Karla VI. ve prospěch města, František Karel Clary-Aldringen záhy vyvolal nový a ten se vlekl další léta.⁵³

51 Tamtéž, s. 234.

52 SOKA Teplice, AM Krupky, spisy, inv. č. 457, kart. 26, spor František Karel Clary-Aldringen versus J. J. Jungmeister, 1713–1715.

53 H. HALLWICH, *Geschichte*, s. 228 a dále.

Obr. 1: *Historické jádro Krupky na snímku z poslední čtvrtiny 19. století.
Foto: Regionální muzeum v Teplicích.*

Obr. 2: *Špitální kostelík sv. Ducha v Krupce.
Foto: Jan Kilián, 2011.*

Obr. 3: *Bývalý úřednický dům na krupském hradě.*

Foto: Jan Kilián, 2011.

Zusammenfassung

Die Bergmeister von Krupka, Berginspektoren und die Herren von Sternberg

Die Studie befasst sich mit den gegenseitigen Beziehungen zwischen der erzgebirgischen Bergstadt Krupka (Graupen), derer sternbergscher Obrigkeit und den diese vertretenden Beamten, insbesondere zurzeit des ausgehenden 17. Jahrhunderts. Damals waren die Sternberger neu ernannte Berginspektoren, ausgestattet mit Kompetenzen kaiserlicher Gerichtsschulzen für die königlichen Städte. Erster Berginspektor wurde in den Jahren 1684–1691 Ritter Johann Friedrich von Nievenheim, der dank seiner kompromisslosen Haltung und seiner absoluten Loyalität gegenüber der Obrigkeit bald den Hass der Mehrheit der städtischen Bevölkerung auf sich zog. Es ging dabei vor allem um einen Generationsstreit in Sachen städtischer Privilegien und Bergbaukompetenzen, wobei Nievenheim unpopuläre Schritte der Obrigkeit verkörperte, so z. B. die Erhöhung des Zehnten bei Zinn oder bei der Er-

richtung einer neuen Schmelze. Zur rechten Hand des Inspektors wurde der juristisch gebildete Oberschreiber Franz Mathes Plattlich. Nach Nievenheims Tod setzte er dessen Arbeit erfolgreich fort und errichtete in den Ruinen der Burg von Krupka ein Amtshaus. Die Bürger Krupkas erlangten jedoch zu jener Zeit, ihrer Obrigkeit zum Trotz und vor allem dank des Syndikus Michael Weiner, beim Kaiser und den Wiener Ämtern eine Bestätigung ihrer Rechte und Freiheiten und die Annullierung der illegalen Schritte des sternbergschen Geschlechts gegen die Stadt, einschließlich der Aufhebung der genannten amtlichen Kontrollfunktion. Die wichtigsten Quellen für Erkenntnisse über jene Ereignisse sind eine im Original erhaltene Chronik und ein Gedenkbuch, erstere aus der Hand Weiners, zweiteres aus der Hand Plattlichs.